

Často problematicky vymezitelná archeologická kategorie kultovních entit (předmětů, objektů apod.) se jeví příliš úzká pro zachycení toho, co je možno nazvat jako religiozita zkoumaných kultur. Vzhledem k předpokládané prvořadě důležitosti pojednávaného fenoménu v daném období je možné postavit jako alternativu a doplněk k výrobně–spotřebním úvahám o pravěkých společnostech zdůraznění důležitosti duchovního systému pro tato společenství a nabídnout pohled z tohoto zorného úhlu.

Miloš Hlava, Využití tuhy v době laténské na Moravě (Brno 1997). 220 stran, 28 tabulek, 6 map.

Cílem diplomové práce bylo jednak podat obecný přehled poznatků o využití tuhy od paleolitu po středověk se stručným výhledem až do současnosti, jednak podrobně postihnout doklady o jejím využití a uplatnění v době laténské, na níž je také celá práce zaměřena. Prostorový záběr přitom není omezen pouze na Moravu, naopak je využito i analogií a příkladů z větší části Evropy.

Úvodní části jsou věnovány obecné charakteristice tuhy jako suroviny a jejímu výskytu v přírodě. Práce obsahuje též soupis a mapu povrchových výchozů tuhy na Moravě.

V přehledu o využití tuhy v jednotlivých obdobích jsou pak shromážděny na podkladě literatury příslušné doklady počínaje paleolitem. Obecně je možné konstatovat, že naprostá většina nálezů pochází ze sldlištního prostředí a dokládá patrné použití při zhotovování tuhové či tuhované keramiky; ojediněle jsou zachovány i ozdoby z tuhy (provrtané závěsky), např. v neolitu, halštatu, možná i v laténu; ještě vzácnější jsou hrudky tuhy objevené v hrobech. Uplatnění grafitu se potom výrazně mění v novověku, čímž se však již dostáváme za hranice archeologie.

Záměrem podrobného zpracování laténského období bylo postizení oblastí, kde se na Moravě mohla získávat tuha a vyrábět tuhová keramika, a rovněž shromáždění dokladů o různých způsobech uplatnění tuhy. Vedle kapitol shrnujících bádání o tuze a diskutujících možné způsoby získávání tuhy jsou podány přehledy základního geografického rozšíření tuhové keramiky v Evropě a různých typů přírodovědných rozborů tuhy a grafitové keramiky, přičemž pro konkrétní určení míst původu suroviny jsou nejnadějnější rozboru surového grafitu.

Pro teoretické určení oblastí produkce tuhy bylo zvoleno sledování kvantitativního zastoupení tuhové keramiky v relativně dobře datovaných laténských sldlištních objektech, což bylo doplněno i o některé početné soubory z kulturních vrstev. Závěry pak byly stavěny na předpokladu, že s blízkým výskytem ložisek tuhy souvisí vyšší zastoupení tuhové keramiky a naopak. Vedle toho bylo přihlédnuto i k podrobně zdokumentovaným a kriticky zrevidovaným nálezům zlomků surové tuhy z Moravy (20 lokalit + 2 další nejisté), jejichž soupis spolu s obdobným přehledem pro celou keltskou Evropu postihujícím zhruba dalších 50 nálezíšť je součástí práce. Na základě velkého výskytu tuhové keramiky a koncentrace poloviny zlomků tuhy spolu s dosud blíže nepublikovanými doklady jejího zpracování na sldlišti v Mohelnici lze takřka s jistotou hledat jedno z center těžby tuhy a výroby tuhové keramiky na Mohelnicku, a to přinejmenším v období LT B2–C1. Pro jižní Moravu je v LT D1 přírodovědnými rozboru doložen import tuhy z jižních Čech do Milovic, který ostatně zasahuje až na Slovensko (LT C — Čataj). Důležité je, že jižní Čechy byly stabilně osídleny až v závěru éry plochých keltských pohřebíšť, takže importy tuhy z jižních Čech mohou odrážet dílčí změnu v systému zásobování tuhou na jižní Moravě. Využití dalších ložisek zůstává zatím v rovině hypotéz.

Doposud nelze říci, že by tuhová keramika byla vyspravována častěji nežli ostatní netuhová; poměr reparací mezi těmito dvěma druhy keramiky v jednotlivých náleзовých celcích tomu totiž nenapovídá.

Podstatná část práce je věnována dokladům využití tuhy v latěnu, a to v prvé řadě tuhové keramice. Pro rekonstrukci postupu její výroby můžeme uvést archeologické doklady prakticky všech jednotlivých kroků, a to v naprosté většině i z moravského území. Řídce je poprvé doložena technická tuhová keramika. Vedle toho disponujeme rovněž vzácnými doklady druhotného použití tuhových střepů, a to jako destiček na odlévání mincí či jiných drobnějších předmětů; vedle toho jsou ovšem známy i skutečné destičky na výrobu mincí z tuhového materiálu. Dále je možné jmenovat druhotné použití tuhových střepů k broušení či tuhování, i jako hrnčářských čepelí. Jsou též známy doklady rozdrcené tuhové keramiky opětovně použité při výrobě nových tuhových nádob jako náhražka za surovou tuhu, jež patrně nebyla k dispozici (Baden–Württembergsko, ale i Manching).

Samostatný úsek je také věnován úloze oppid při výrobě tuhové keramiky a při distribuci tuhy; v práci jsou shrnuty a zrekapitulovány doklady nálezů surových grafitů z evropských oppid a náznaky možné výroby tuhové keramiky; zde lze ovšem konstatovat, že úloha oppid nebyla v tomto směru zřejmě nikterak výrazná.

Jedním z možných vysvětlení některé z funkcí tuhové keramiky a jejího pravidelného výskytu i v oblastech bez zdrojů tuhy by mohlo být její uplatnění při manipulacích se životně důležitými produkty, příkladem se solí. Nelze tím ovšem vysvětlit veškerou tuhovou keramiku, její ostatní funkce a vysoký výskyt zůstávají záhadou.

Tuhová keramika mizí z nálezů spolu se zánikem laténské civilizace v 1. století př. n. l., udržuje se ještě krátce na počátku 1. století n. l. v provinciálním Noriku a Pannonii.

Součástí práce je také zveřejnění vybraných objektů z laténského sídliště v Mohelnici (výzkum V. Goše v letech 1969–1974), které lze předběžně datovat do LT B2–C1. Ke kompletní publikaci tohoto naleziště by mělo být přikročeno v nejbližší době.

Jana Švirgová, Počátky církevní architektury na Moravě (Brno 1997). 174 str., 90 obr.

Cílem diplomové práce je kritický pohled na současný stav bádání o počátcích církevní architektury. Téma je časově omezeno na 9. století, z čehož vyplývá, že se jedná výlučně o stavby velkomoravské, geograficky se pak vztahuje především na území Moravy. Pro postižení rozsáhlé a nepřehledné problematiky byla zvolena následující koncepce.

Úvodní dějiny bádání podávají přehled názorů na velkomoravskou církevní architekturu hlavně v období před zahájením terénních výzkumů. Navazuje kapitola soupis staveb, ve které jde o úplný výčet staveb z území Moravy, které jsou velkomoravského původu a mají sakrální charakter (Mikulčice 1 — 12, Staré Město — Na valách, Na Špitálkách, sv. Michal, Uherské Hradiště — Sady, Modrá u Velehradu, Pohansko u Břeclavi). Pro úplnost je v menší míře věnována pozornost také stavbám z území Slovenska (Nitra, Bratislava, Děvín, Ducové) a stavbám problematickým, u nichž je velkomoravské stáří pouze hypotetické (sv. Kliment u Osvětiman, Staré Město — Na zezavici, Rybárny, Na kostelíku, sv. Jiří v Uherském Hradišti). Otázka počátku české církevní architektury je okrajově zpracována v samostatné kapitole (sv. Kliment na Levém Hradci, rotunda sv. Petra a kostelík Panny Marie na Budči, kostel Panny Marie a rotunda sv. Víta na Pražském hradě).

Přes rozdílnou míru zpracování a publikování výsledků výzkumů dostupné informace o kostelech dovolily sledovat průběh výzkumu, jeho výsledky a rozsah pohřebišť, u kterého byla hlavní